

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
і.м. В.Н.КАРАЗІНА

ГОДЗЬ НАТАЛІЯ БОРИСІВНА

УДК 130.2+398.21(477)

**КУЛЬТУРНІ СТЕРЕОТИПИ
В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ КАЗЦІ**

09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Харків – 2004

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному університеті ім. В.Н.Каразіна Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Шкода Володимир Васильович, Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна, професор кафедри теорії культури і філософії науки

Офіційні опоненти: - доктор філософських наук, професор
Корабльова Надія Степанівна, Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна, професор кафедри теоретичної і практичної філософії

кандидат філософських наук, доцент
Прилуцька Алла Євгенівна, Національний аерокосмічний університет “ХАІ” ім. М.Є.Жуковського, завідувач кафедри українознавства

Провідна установа: Центр гуманітарної освіти НАН України, кафедра філософії науки та культурології, м. Київ

Захист відбудеться 19 травня 2004 р. о 17¹⁵ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.051.06 при Харківському національному університеті ім. В.Н.Каразіна за адресою: 61077, м. Харків, площа Свободи, 4, ауд. IV - 65.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна за адресою: 61077, м. Харків, площа Свободи, 4.

Автореферат розісланий 15 квітня 2004 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.А. Бортник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження зумовлена нагальною потребою вивчення аспектів духовного і культурного буття етносу в період його формування як “модерної української нації”, необхідністю окремого аналізу й дослідження певних рис етнокультурної специфіки та етнодиференційних ознак. Існування загрози соціальної та культурної маргіналізації особистості й загальна необхідність подолання історично зумовленого негативного впливу на формування та розвиток української етнокультурної спільноти, її самосвідомості ще раз підкреслюють потребу дослідження феномена культурних стереотипів. Оскільки українська філософська думка продовжує європейську екзистенційну традицію, необхідно досліджувати, виходячи з нових наукових позицій, результати творчості українського етносу, зокрема, його казкову творчість. Недостатня кількість наукових досліджень і розробок у галузі специфічної інформації щодо змісту протоукраїнського етнічного субстрату, ігнорування впливу на характер поведінки традиційно-побутової етнічної культури та знання, недостатнє висвітлення з філософсько-антропологічних позицій етнокультурних звичаїв і норм, культурних цінностей та стереотипів поведінки етносів можуть призвести до проблем як на рівні індивідуальної адаптації, так і на рівні міжетнічних та міжкультурних контактів і відносин. Виходячи з цього, головну актуальність праці автор вбачає в принципово новому підході до вивчення специфіки українського етнокультурного простору, особливостей впливу культурних стереотипів на індивідів та на формування членів культурної спільноти. На думку автора, етнічні культурні стереотипи можуть виступати в ролі єдиного стандарту взаємин і способу життя, як ментальні характеристики етносу. Головним консолідаційним чинником у структурі націокультурної спільноти є сім'я. За допомогою фольклору, насамперед, казок, передаються культурні стереотипи соціальних взаємин з яскравою етнокультурною специфікою.

На сучасному етапі процес дослідження традиційної культури українського етносу в академічній науці активізовано, але характеристикам етносу з позицій ауто- та гетеростереотипів не приділено належної уваги. Насамперед, це зумовлено недостатньою розробкою поняття “культурний стереотип”, відсутністю чіткої єдиної системи поглядів на його категорії, браком відповідного інструментарію. Актуальність дослідження стереотипів визначається роллю культурних стереотипів як відображення національної ментальності та як механізму захисту етнокультурної специфіки, характеристик менталітету. Культурні стереотипи поряд із менталітетом та архетипами об'єднують найдавніші стрижневі культурні традиції; зміни в цій площині є найбільш відчутними для суб'єктів духовної діяльності.

Ступінь наукової розробки теми. До цього часу фольклорні тексти досліджувалися з описової, упорядкувальної та морфологічної позицій. Перші фольклористичні школи розвивалися в таких напрямках: міфологічному, антропологічному, теорії міграції сюжетів, історичному.

Слід відзначити праці Т. Бенфея, М. Мюллера, Л. Делоншана, Е. Коскена та ін. Важливі положення й теорії розробили Ф. Буслаєв, І. Франко, О.М. Веселовський, В. Жирмунський, Є. Мелетинський, А. Кримський, С. Руданський, П. Лінтур, Л. Дунаєвська,

М. Чумарна, М. і З. Ланові. Дослідженням фольклору через систему порівняльних районних зрізів займалися П. Лінтур, В.П. Зінов'єв та інші. У дослідженні казок велика заслуга О.І. Нікіфорова та В.Я. Проппа. Цінні положення містяться в працях В.Н. Морохіна, В.І. Мільдона, В.В. Шкоди. Важливо зупинитися на роботах представників психоаналітичного напрямку: К.-Г. Юнга, К. Абрахама, О. Ранка, Г. Закса, Е.-Ф. Едінгера. Питаннями зіставлення наративного розуміння та засвоєння, особливою наративною функцією фольклору в етнічній культурі займався П. Рікер. Мова в контексті взаємодії висвітлюється в працях Х.Р. Олкер.

До розширеного використання терміна “стереотип” звернувся у 1922 р У.Ліппман. На сучасному етапі феномен стереотипізацій та його дія досліджуються в працях О.О. Бороноєва, В.Н. Павленко, Л.Д. Столяренко, І.С. Кона, О.К. Байбуріна, М.В. Харитонова, О.Н. Черемісіної, В.А. Медведєва, Ю.М. Лотмана, П.І. Гнатенко, В.Н. Павличко, М.І. Жинкіна, О.Ф. Іванової, В.В. Красних, Г.В. Старовойтової, А. Шевченко, Ю. Римаренко, І. Кресіної, В. Панібудьласка, М. Рябчука, Н. Яковенко, О. Кісь та ін. Важливими є результати досліджень Е. Сепіра, О. Потебні, М. Жинкіна, О. Реформатського, які вивчали особливості мови та можливості зіставлення та порівняння культур за допомогою національних мов, мовних стереотипів, дійшли висновків про взаємозв'язок мови та духовної культури.

Результати аналізу праць свідчать про важливість дослідження фольклору як віддзеркалення наслідків взаємодії мови та духовної культури, оскільки для кожної етнічної культури характерним є вироблення специфічних культурних норм та зобов'язань зі своєю системою стереотипів поведінки та комунікативних стратегій.

Зв'язок роботи з науковими програмами. Дисертація виконана в межах наукової комплексної теми кафедри теорії культури і філософії науки філософського факультету Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна “Концепція цілісності: проблема духовності в науці і культурі” (Д/р № ІА 01008737Р).

Мета і завдання дослідження. Основною метою дослідження є аналіз феномена культурних стереотипів та їх функцій на базі філософсько-антропологічного осмислення текстів народних казок як специфічних наративних структур з певною організацією, у яких відповідним чином обробляється та зберігається національно маркована семіотично оформлена система, що відображає етнічну ідентичність та менталітет. Для досягнення цієї мети необхідно реалізувати такі завдання: виходячи з нових знань про поняття “стереотип”, провести структурний аналіз його функцій та механізмів дії; дослідити методологічні концепції щодо аналізу механізмів створення національно-етнічної ідентичності та менталітету; окреслити можливості, місце і значення текстів народних казок в аспекті збереження, передачі та формування національно-етнічного менталітету й ідентичності; розглянути питання взаємовпливу та взаємозалежності між культурними стереотипами, з одного боку, і менталітетом та ідентичністю, з другого; розглянути можливості стереотипів образу та поведінки як ретрансляторів етнічної специфіки у взаєминах.

Об'єктом дослідження є стереотипи української народної культури як осередок зберігання й відтворення елементів, що спрямовані на конструювання етнічної ідентичності та менталітету.

Предметом дослідження є тексти народних казок як носії стереотипів (українських – як основне джерело; афганських, білоруських, німецьких, узбецьких, єврейських, російських, курдських, чеських, циганських і французьких – як допоміжне джерело для порівняльно – зіставного аналізу).

Методологічна основа та джерельна база дослідження. Методологія роботи визначається компоративним і зіставним підходом до розгляду та аналізу текстів народних казок, що дозволяє вивчити специфіку дії стереотипів і формування ідентичності, культурні сценарії, зміст яких впливає на внутрішню та міжетнічну комунікацію. Для досягнення більшої валідності результатів узято тексти з різних історичних періодів і різних етносів, споріднених віддалено або зовсім не споріднених. Використовуються праці та концепції С. К'еркегора,

М.О. Бердяєва, Ю. Габермаса, П. Рікера, П. Сорокіна, Г. Шпета, А. Вежбицької, М. Богачевської-Хомяк, О. Маланчук-Рибак, О.С. Кісь та ін.

Наукова новизна дослідження. В ході дослідження автором уперше отримано такі результати, що виносяться на захист:

1) розроблено концепцію культурного стереотипу як фактора, який може багаторазово, на спрощеному та схематизованому рівнях, забезпечувати дію механізму збереження й передачі образів і зразків поведінки, який відображає риси колективної ідентичності й специфіку національного менталітету;

2) запропоновано якісно новий підхід до аналізу фольклорних текстів як відображення культурних стереотипів українського етносу, визначено роль (як позитивну, так і негативну) та механізм дії стереотипів у регуляції взаємин в етнокультурних нормах побутової сфери (процес самоідентифікування і т.ін.);

3) у результаті порівняльно-зіставного аналізу текстів народних казок виявлено особливості, що відображають етнопсихолінгвістичні відмінності й специфічні риси національної ідентичності;

4) запропоновано розділяти поняття “культурний стереотип”, “культурний позитивний/негативний автостереотип”, “культурний позитивний/негативний гетеростереотип”;

5) уперше доведено суттєву семантичну відмінність між поняттями “стереотип”, “настанову”, “передсуд”;

6) автором дослідження запропоновано типологічну схему базисних форм стереотипів та сфер їх дії;

7) на основі особливостей дії культурних стереотипів запропоновано модель головних форм збереження і формування ідентичності, встановлено існування відмінностей в інформаційному змісті культурних стереотипів різних етносів та доведено можливість

передачі ментальних образів за допомогою культурних стереотипів, завдяки чому зберігаються норми культури та адаптується інформація, що надходить.

Теоретичне та практичне значення дисертації. Здобуті в ході дослідження результати можуть сприяти кращому розумінню етнічної та націокультурної специфіки, дають можливість на основі нових підходів висвітлити причини виникнення проблем у міжетнічній комунікації. Тексти народних казок, таким чином, трактуються як особлива форма розповідання, в якій віддзеркалюється концентроване світовідчуття етносу крізь призму сюжету та культурних сценаріїв поведінки героїв. Зважаючи на наслідки впливу попередніх негативних історико-культурних умов, у яких формувався український етнос, – результати соціальної та культурної маргіналізації членів етнічної спільноти, дисертаційне дослідження висвітлює питання формування етнокультурного простору й свідомості, заповнює деякі недосліджені ділянки цього питання. Аналіз культурних стереотипів на базі текстів народних казок дозволяє пояснити механізм функціонування етнокультурних сценаріїв, ідентифікаційні механізми серед представників українського етносу, роль мови в культурі, розглянути когнітивні сценарії та умови передачі ментальної специфіки етносу. Доведено, що специфіка етнічної, гендерної, вікової та соціально-рольової ідентичностей одним із джерел має спеціалізацію поведінки та стереотипи-образи з урахуванням не тільки загальнокультурних констант та універсалій, але й національних особливостей. Вивчення мовних стереотипів поряд з іншими групами стереотипів дозволяє більш аргументовано підходити до дослідження семантичного навантаження. Відповідні емоції та культурні артефакти передаються з певним когнітивним сценарієм, розуміння якого залежить від сформованості сфери етнопсихолінгвістичних особливостей.

Практичне значення праці полягає в можливості поглибленого дослідження національного менталітету, механізмів закріплення, передачі та функціонування етнічної, національної ідентичності. Методологічні підходи й висновки можуть слугувати основою для наступних наукових досліджень і розробок у галузях філософської антропології, філософії культури, філософської психології, етнопедagogіки, етнопсихолінгвістики та лінгвокультурології. Також практичне значення виявляється в можливості подальших наукових досліджень фольклорних матеріалів у нових аспектах, дозволяє на новому рівні вивчати процес індивідуалізації та розвитку особистості, її самовідчуття та ідентичності з представниками “свого” етнокультурного простору. Теоретичний і фактологічний матеріал, поданий у дисертації, можна використати для підготовки спецкурсів із вищеназваних дисциплін. Результати дослідження, теоретичні узагальнення і висновки можуть використовуватись як у науковій, так і у викладацькій діяльності та вводиться до курсів з філософських дисциплін та гендерних дослідженнях.

Апробація результатів дисертації здійснювалась на теоретичних семінарах і засіданнях кафедри теорії культури і філософії науки Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Положення дисертаційного дослідження пройшли апробацію на таких наукових конференціях: міжнародній науково-практичній конференції “Освіта і доля нації” (Харків, 1999), IV міжнародній науково-теоретичній конференції

“Людина: дух, душа, тіло” (Суми, 2000), IV міській науково-практичній конференції “Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених Харківщини” (Харків, 2001), VIII Харківських міжнародних Сковородинівських читаннях “Обрії комунікації та інтерпретації” (Харків, 2001), 1-й обласній конференції молодих вчених “Тобі, Харківщино, - пошук молодих” (Харків, 2002), V міській науково-практичній конференції “Актуальные проблемы современной науки в исследованиях молодых ученых Харьковщины” (Харків, 2002), IX Харківських міжнародних Сковородинівських читаннях (до 280-річчя Г.С. Сковороди) (Харків, 2002), Міжнародній науковій конференції “Проблеми історії та археології України” до 100-річчя XII Археологічного з'їзду (Харків, 2002), а також у навчальному процесі.

Публікації. Матеріали дослідження відображено в семи наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, затверджених ВАК України, та матеріалах наукових конференцій.

Структура роботи. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (207 найменувань). Загальний обсяг роботи - 199 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтована актуальність і мета дослідження, сформульовані мета і його завдання. Визначено об'єкт та предмет дослідження, подається ступінь наукової розробки теми в зарубіжній і вітчизняній літературі, охарактеризовано методологічні засади та методологічний інструментарій, розкрито наукову новизну роботи, теоретичне і практичне значення здобутих результатів.

Перший розділ "**Феномен культурного стереотипу. Загальні уявлення**" складається з трьох підрозділів і висновків до розділу. У ньому виявлено структуру та властивості культурних стереотипів, звернуто увагу на форми існування та дії стереотипів і наявність цього феномена в усіх сферах життєдіяльності етносу. Стереотипи регулюють норми співвідносин між особою та спільнотою, внутрішньоетнічні норми спілкування та зовнішньоетнічні стосунки.

Стереотип, як “комунікативна одиниця”, уособлює схематизовану уяву, стандарт самоуявлення. Він діє як механізм миттєвого оцінювання та такого ж швидкого забезпечення уніфікованої копії з певної архетипової форми. Слід наголосити на двоплановості дії стереотипів: циркуляції у сфері побутової свідомості про шарку традиційно-побутової культури та можливості їх зберігання як феноменологічних когнітивних структур у свідомості носіїв і передачі між поколіннями. Головною рисою стереотипів є схематичність та максимальне спрощення.

Культурні стереотипи регулюють норми відносин на різних рівнях і напрямках, діють як стандарт свідомості, схематичне уявлення, копія з архетипової “матриці”. Стереотип є структурою ментально-лінгвального комплексу і, таким чином, репрезентує національні уявлення комунікантів; він не може виступати як одиничний феномен, оскільки стереотипи

поліфонічні й діють як збірний образ. Стереотип виступає як універсальна базова множина семантичних примітивів, як модель поведінки з детермінованим вибором тактики. Якщо виходити з положення, що за мовними одиницями знаходяться стереотипи та асоціації, або концептуальна сфера “національно - лінгвокультурної” спільноти, то це дозволяє зрозуміти дію певних культурно - обумовлених уявлень стосовно оточуючого. Під час культурної соціалізації особа отримує певну “систему координат” з національно – забарвленими векторами простору та часу.

У стереотипі наявна певна кількість дійсної, істинної інформації як певної раціоналізованої форми пізнання та категоризації. Культурні стереотипи зберігаються як канони та штампи і, виступаючи інваріантами діяльності, зумовлюють і визначають вербальні й невербальні дії та поведінку, формують певним чином самосвідомість.

За своїм походженням, стереотипи не є результатом впливу одного феномену, вони є результатом складової дії, оскільки за властивостями виникнення, структурою та функціями вони є результатом відокремлення найбільш суттєвого, типового з великого за обсягом джерела інформації. Можна виділити три концептуальних підходи до вивчення стереотипів: психодинамічний, соціокультурний та когнітивний. Аналізувати етнічні характеристики можна лише після дослідження “репертуару” стереотипних форм поведінки. Стереотипи, які є сталими, погоджувальними в дії, емоційно-оцінними та, певною мірою, хибними через механізм етноцентристських атрибуцій, дозволяють зберегти “позитивну групову ідентичність”. Якоюсь мірою механізм стереотипізації забезпечує існування “символічної реальності”, доповнюючи недостатню інформацію. Стереотип певною мірою виступає також і як модель поведінки. Культурні стереотипи таким чином слід сприймати як “автоматизми”, які сформовані оточуючим середовищем та етнічними особливостями.

Цінність ролі культурних стереотипів сприймається з огляду на сучасну ситуацію існування поліваріантної системи ідентичності (М. Рябчук) у межах кордонів сучасної України. Оскільки ментальність сільського населення найменше підлягає змінам, саме за народними казками доцільно вивчати традиції та стереотипи, які зберігають свою життєвість і зумовлюють поведінку не тільки окремих осіб, але й груп, субкультур та етносів. Наголошуючи на позитивних рисах, слід звертати увагу й на негативні риси стереотипів: недостатність інформативності, високий ступінь спрощення і т.ін.

Механізм стереотипізації може давати й хибні уявлення. Хибні стереотипи мають своїм підґрунтям утопічні очікування, ідеалізацію негативних ділянок минулого, недостатній аналіз психолінгвістичної специфіки механізмів комунікативної та мовної поведінки. Представники різних етносів мають різні набори характерологічних рис національних дискурсів. Стереотипи поведінки виконують прескриптивну функцію, бо визначають дії та поведінку. Серед інших основних функцій стереотипів слід назвати предикативну, когнітивну, емоційну, соціально-розподільну та комунікативну. Щодо напряму використання, дії та впливу культурні стереотипи поділяються на гетеро стереотипи (стосовно інших етносів) та авто стереотипи (відносно свого). Не останню роль відіграють гендерні стереотипи, які

репрезентують уявлення щодо якостей і норм поведінки чоловіків та жінок і виявляються за допомогою соціально-культурних ролей.

Важливими є мовні стереотипи як вербальні знаряддя комунікації, що об'єднують культурну спільноту. Мовні та ментальні архетипи є первісною та головною матрицею, етнопсихолінгвістично зумовлені мовні вислови та стереотипи широко генерують зміст ментальної свідомості представників певної етнокультурної спільноти. Мовні стереотипи передають особливості способу мислення їх носіїв. У зв'язку з цим важливо наголосити на працях Ф. Соссюра, Ю. Габермаса та ін. Важливою, на наш погляд, є ідея О. Єсперсена щодо "філософії граматики", бо його точка зору дає можливість вивчати синтаксичні приклади вираження "національного погляду на світ" у кожній конкретній мові. У цьому контексті привертають увагу і праці Г. Вежбицької, в яких вона наголошує на відмінностях мовних фактів у світлі різних культур. Культурні стереотипи є знаковою формою відбиття реальності. Різні види стереотипів мають властивість використання різного за обсягом знакового матеріалу. Казуальний, тобто причинно - зумовлений ланцюг матеріалу є первинним матеріалом до механізму "стереотипної реакції". Культурні стереотипи репрезентують певні "моделі", "уявлення" світу.

У висновках до першого розділу акцентовано увагу на характері дії стереотипів, їх упорядкованій внутрішній структурі, двоїстості та регулярній повторюваності, трансформуванні культурних цінностей, властивості виражати етнічну специфіку. Відзначено їх можливість виступати в ролі стереотипів образів та стереотипів поведінки, властивість віддзеркалювати семантико-когнітивні асоціації та підтримувати механізми "взаємовпізнання". Стереотипи можуть нести і хибну інформацію; вони виконують низку основних функцій.

У другому розділі "**Фольклор як форма репрезентації культури**", який складається з трьох підрозділів та висновків, розглянуто функцію фольклору як джерела національної ідентичності та менталітету. Аналізується проблема ідентичності в сучасній культурі. Автор дослідження розглядає народні казки як одне з первісних джерел ідентичності, пропонуючи розглядати ідентичність за її спрямованістю, виділяючи етнічну, гендерну, вікову, соціально-рольову, мовну. Як зауважив Є.В. Мишанич, фольклор є найтривалішою й найбільш розгалуженою системою, яка втілює духовне життя етносу. Ю. Расказов наголошував на такій особливості фольклору, як відтворення та відновлення образів.

Сприймання казки як відображення процесу національної ідентифікації й кодування створює широкий простір не тільки для дослідження, але й для формування нових галузей науково-дослідницької роботи. В. Давидюк виділив ознаки, які, на його думку, притаманні українському фольклору: сюжети здебільшого "літнього" сезону, вербальна магія і сакральність певних ритмів та слів. Р.Ф. Кирчів наводить приклади міжетнічного впливу та взаємодії, які відбиті у світогляді та рисах характеру. Необхідно відзначити здійснений М. Чумарною порівняльний аналіз казок різних етносів.

Цінний внесок у дослідження текстів фольклору зробили О.І. Никифоров, який висвітлює закономірності формальних особливостей мислення, В.Я. Пропп, П. Рікер та інші. Існуючий у кожній мові свій метод маркування початку казок дає можливість за допомогою “первісної біфуркації” та акту “збентеження співрозмовника”, як наголошував П. Рікер, підключати співрозмовника до “світу розповіді”. Важливим є усвідомлення схематичності дій у фольклорі, які залежать від національної специфіки певної культури, що забезпечує різні способи зв'язку “кризи” та “розв'язки”.

Слід звернути увагу на відмінність у семантиці образів героїв навіть близьких етносів, на різну частотність використання тих чи інших образів. У самому українському етносі можна виділити “основний” етнічний масив і діаспору, що також коригує семантику образів героїв казок. Відмінності в текстах казок віддзеркалюють різну поведінку носіїв етнічних стереотипів навіть на побутовому рівні. Важливу роль у казках відіграє “соціальна утопія” (Р. Якобсон). Формальні конструкти Р. Абельсона, герменевтичні конструкти О. Ранка, В.Я. Проппа,

Х. Олкера дають можливість у ході дослідження збагатити досвід “глобального моделювання” світу. М. Новиков наголошує на зв'язку між казкою та ментальною “налаштованістю” казкаря, що знайшло відображення в архітектоніці сюжету.

Символіка, як складна категорія мислення, віддзеркалює специфіку етнічних культурних стереотипів, які зашифровані в текстах казок. З цього погляду актуальним є пошук і дослідження специфічних національних рис дискурсивного простору. “Входження” в певну культуру – це осмислення і розуміння національних стереотипів та їх “базового ядра”. Слід звернути увагу на запропоновані К.-Г. Юнгом “психічну ідентичність” і “художнє розкриття прообразу”. Національне забарвлення, як відзначив ще Є. Трубецької, виявляється і в національному, етнічному розумінні “бідності” й “багатства”, “кращого місця”. Національна культура виробляє групи стереотипів, які регулюють процеси, що відбуваються в механізмі ідентифікації, причому автостереотипи, як правило, тяжіють до гіперболізованої позитивності в оцінюванні рис. Широта кола циркуляції та впливу казкових текстів дозволяє репрезентувати продукти внутрішньоетнічного духовного стану, ідеї, стани свідомості.

Казка є продуктом і відображенням особливостей менталітету та культури, стилів комунікації. Вияви національної ментальності мають психолінгвістичні аспекти. Важливим є зауваження В.В. Красних, яка спираючись на теорії Е. Сепіра - Л. Уорфа наголошує: мова та приналежність до різних культур трансформує світосприйняття носіїв. Мова має вплив на тип мислення та спосіб пізнання оточуючого середовища. Фольклорні тексти, таким чином, подають “загадкові дії”, суть яких стороннім треба “дешифрувати”.

Досвід міжетнічних стосунків, закарбований у текстах казок, трансформується в сюжетах відповідно до етнопсихолінгвістичних особливостей, гендерних звичаєвих норм та “очікуваних” стратегій дій. Гендерна ідентичність має свою специфіку і є багатшаровим утворенням зі своїми стереотипами статевих ролей як специфічних конструктів культурних ідеалів. Опозиція “чоловіче/жіноче” у світогляді кожного етносу виявляється у формі

гендерних стереотипів, що, як стійкі комплекси, передають культурні канони ідеальних Чоловіка і Жінки. Важливу роль відіграє й формування вікової та соціально-рольової ідентичностей, у механізмі яких не останнє місце посідає стереотипізоване ототожнення себе з традиційними ролями в системі національно-етнічної ідентичності.

Слід підкреслити, що мовна ідентичність є складовою етнічної, бо етнічність може бути пов'язана з символами окремої мови. Наголошуючи, що мова є більш ніж системою передачі думок, Е. Сепір називав її “покривом навколо нашого духу”. Мовна ідентичність базується на механізмі вироблення та швидкого розшифрування “підготовлених” індивідом мовних сигналів.

У висновках акцентовано увагу на необхідності вивчення казки як однієї з форм архетипових уявлень, акумулятора етнічної ідентичності та менталітету. Казка, як знакова система, будує певний позачасовий наративний простір, де наратори, за допомогою текстів, мають змогу не тільки передавати загальнокультурні константи, але й розкривати етнічно зумовлене світобачення. У казкових текстах зберігається суворий розподіл обов'язків і функцій. Казковий фольклор може структурувати “буденну” поняттєву систему, систему авто- та гетеростереотипів і відображати етнолінгвопсихологічний несвідомий простір.

У третьому розділі "**Культурологічний аналіз стереотипів**", який складається з 14 підрозділів і висновків до розділу, здійснено аналіз мовних комунікаційних актів і способів організації діяльності та побудови сюжетів народних казок, виявлено основні, ідентифікуючі культурні стереотипи української народної казки.

З метою досягнення більшої валідності результатів наукової праці було проведено порівняльно - зіставний аналіз на базі текстів народних казок, зібраних у різний час та серед різних етносів. Також з метою досягнення достовірних результатів залучено тексти народних казок інших етносів: російського, білоруського, етнічної групи російських циган, узбекського, курдського, афганського, єврейського, німецького, французького, чеського. Вибір груп етносів та їх фольклорних матеріалів має наступну пояснювальну схему: порівнювались тексти народних казок серед етносів, які не мають спільних історико - мовних коренів і не мали (не мають) спільного територіального середовища та тексти казок серед етносів, які мають спільні історичні та мовні корені та/або спільну територію існування.

Група стереотипів, які відображають дуальну опозицію “ворог”/”друг”, складається з кількох рівнів. У ході аналізу цієї опозиції автор за допомогою текстів казок розглядає міжкультурну комунікацію, виходячи з існування гетеро- та аутостереотипів. Спостерігається максимальне схрещення індивідуальних культурних просторів і великий ступінь вияву емоційності, розходження когнітивних просторів. Стереотипи поведінки та стереотипи-образи в усіх порівнювальних текстах мають етнічну, культурну специфіку. Аналіз цієї групи культурних стереотипів серед німецьких казок виявляє наявність обов'язкової декларації своїх намагань навіть перед ворогам. „Гарний товариш” – це „хоробрий воїн та людина великої душі”. Серед групи французьких казок „ворог” – „Людожер” та його дружина, „Диявол”. Стосовно групи афганських казок слід сказати наступне: по-перше, етикет поведінки стосовно переможеного ворога має досить жорсткі

вимоги; по-друге, велика відмінність у ставленні до „Дурня” – „дружба з дурнем рівносильна дружбі з ворогом” (у цьому відношенні еквівалентну ступінь відносин можливо знайти лише серед циганських казок). Досліди серед інших етносів подають такі ж етнічно-специфічні відмінності, Стереотипи-образи “ворога” в українському етносі носять такі прецедентні імена: “Поганин”, “Змій”, “Чорт”, “Баба Яга - погана баба”, “Проклята баба”, “Сестра-зрадниця”, “Ірод” та ін. Але навіть у стосунках між потенційними ворогами відбивається постійний етикет “гостини та привітання”. Аналіз текстів українських народних казок дає змогу також виокремити наступні висновки: відношення до померлих друзів та родичів має два напрями: від дружніх взаємин до побоювання бути „з’їденим” своїм померлим другом, але навіть при цьому ганьбою є відмова у допомозі, за що померлий може „встидити”.

Специфічною етнічною рисою виступає також особливе відношення в українському етносі до тварин, які сприймаються як рівні діючі особи з постійним соціальним статусом. Тексти народних українських казок містять словесні компоненти, стереотипізовані форми обрядів та звичаєвих норм „побратимства”, віддяки, ворожнечі та замирення.

Аналіз культурних стереотипів-образів „свій”-„чужий” дозволяє погодитись з висновками Г. Вежбицької, що емоції неможливо ідентифікувати без допомоги мови, у якій слово репрезентує свою культурно специфічну точку зору. Виявлено відмінності в нормах і стратегіях поведінки серед усіх груп текстів, які досліджувались. Норми поведінки в текстах містять словесні компоненти та стереотипізовані норми обрядів побратимства, ворожнечі та примирення. Таким же чином подано стереотипи образів “свій” - “чужий” як у етнічних текстах, що порівнювались, так і в українських народних казках. Етносоціокультурний фактор виявляється за допомогою певних когнітивних схем: родичі мають певні переваги над іншими, існують певні стереотипні очікування щодо поведінки жінки.

Аналіз текстів казок різних етносів підкреслює різницю стереотипних форм поведінки в плані стандартів “гостювання” та стереотипів поведінки гостя і господаря. В українських казках особливе місце займають ритуал привітання та норми поведінки “у гостях”. Дослідження висвітило деякі незначні регіональні відмінності серед текстів навіть у самій групі українських казок щодо способу та етикету привітання. Ритуал „здоровкання” вміщує обов’язковий обмін привітаннями з усіма, хто у цей час знаходиться у хаті. Серед групи західноукраїнських казок знайдено досить цікавий ритуал: вигнання батьком сина з дому, але батько через рік їде до нього „на гостину”.

Культурні стереотипи групи „простір”/”час” є однією з найбільш національно-специфічно забарвлених рис. Афганські казки репрезентують велику соціальну мобільність населення та усвідомлення географічної розташованості країн та торгівельних шляхів. Серед німецьких казок „далеко” означає часовий проміжок протягом одного дня та простір, який займає проміжок, якщо „йти цілий день”. Для узбецьких казок характерною рисою є наявність „днів” та „місяців” у мандрах. Специфічною знаковістю наповнені поняття „до річки”, „до країни”, „до міста”. Наратор починає розповідь зануренням слухачів до невідомого та далекого минулого. Група просторово-часових стереотипів, на відміну від попередніх груп, має досить широкий спектр розбіжностей і варіантів в українських казках,

що підкреслює наявність серед представників етносу різних типів. Світ двовимірний, має “верх” і “підземний світ”, “ліс” виконує багатофункціональну роль. Щодо українського етносу “ліс” не тільки місце ініціації героїв, але й притулок та захист для мандрівника.

Герої та героїні українських народних казок на відміну від багатьох інших етносів рівною мірою виявляють високий рівень мобільності. У текстах однаковою мірою фігурують “села”, “містечка” і “міста”, що підкреслює недоцільність хибного уявлення про український етнос як етнос виключно “хліборобський” та “сільський”. “Ліс” не є загрозою, лякає “шлях”. Мандри – це характерний ментальний стан, який збігається з пошуком сенсу життя, надією на краще.

Стосовно групи стереотипів образів віку та соціально-культурних ролей необхідно зазначити: спільним для всього українського етносу є ранній вік “дорослості”, але в групі соціально-культурних ролей у гендерному аспекті спостерігаються стійкі відмінності західних українських казок. “Старість” в українських казках сприймається як синонім “хвороби” - “тяжко старий”, “молодість” асоціюється з красою та фізичним здоров'ям. Стереотипи образів “гарний” - “негарний” тісно пов'язані не тільки з віком людини, але й з її моральними характерологічними рисами. Поняття “гарний” передбачає також унікальність і неповторність.

Стереотипи образів „довесільно-„/”післявесільної” поведінки мають великі розбіжності. У німецьких казках дружину можна вибрати серед дочок своїх „васалів”. Наречених „дивляться” та вибирають за „вродливість та порядність”. Парубок, полюбивши, має бути „замріяним” та „втратити апетит”. Наречену „отримують” з „рук батька” та заключають договірні відносини. Серед французьких казок також до нареченої ставляться певні вимоги, згоду на шлюб наречений отримує від батька своєї обраниці. В єврейських казках батько нареченої перевіряє зятя та сам його вибирає для дочки. У циганських казках особи, маючи фізичну ваду, майже не мають можливості законним шляхом знайти наречену. Серед білоруських казок важливе місце займає інститут „заручин”, нареченому доводиться приймати участь у його „оглядинах”. Група образів “довесільної” та “післявесільної” поведінки є однією з найбільших за обсягом. Ця суворо регламентована ділянка теж має регіональні відмінності: культурні сценарії стереотипів поведінки жінок є знаковими для всього українського етносу, а стратегії та стереотипи поведінки чоловіків дуже відмінні. В українських казках жінка сама пропонує чоловікові укласти шлюб сакральною фразою: „Будь ти мені за чоловіка, а я тобі за жінку буду. Він і згодився”. Дівчина сама собі вибирає чоловіка, при цьому оцінюючи його придатність до подружнього життя: „якщо обпатрати, хлоп ніби порядний буде”. З батьками „радяться”. Велика роль ради матері та батька. „Нареченого” можуть залишити ночувати у „великій хаті”. Одружитися на „нелюбій” дівчині хлопцю „Бог приказує”. Наголошуємо, що культурові стратегії для жінок у виборі нареченого рівні, але для чоловіків дуже відмінні серед українського етносу. В групі західноукраїнських казок брат може розпоряджатися долею своїх сестер. Таким чином, маємо дві різні стратегії тендерних стереотипів, відмінні для чоловічого та жіночого дискурсів обох груп та стереотип-уявлення

стосовно „рівності та свободи”, як виявилось, не є цілком дійсним та може бути віднесеним до категорії хибних стереотипів.

Також великий за обсягом матеріал дають досліднику стереотипи “сімейно-рольового” напрямку, які теж репрезентують наявність поліваріативних форм у різних частинах українського етносу як у гендерному, так і в регіональному аспектах. Група стереотипів “бідність” - “багатство” пов'язані з однотипними уявленнями: “бідність” асоціюється з голодом і нестачею збіжжя, харчів, убогістю господарства та асоціальним способом життя – пияцтвом та лінню; “багатство” - це сталість господарства, врожайність.

Знайдено відмінність серед культурних стереотипів „гарний”-„негарний”. Наприклад, у групі німецьких казок виявлено наступні стандарти: очі та погляд, працьовитість, скромність та одяг. При цьому більш уваги до зовнішніх даних дівчини та майже відсутня ця категорія аналізу серед чоловіків. У афганських казках, як і в узбецьких – це дуже важлива категорія, насамперед у зовнішності героя та героїні. Для дівчат особливо важливе поєднання вроди з освіченістю. Серед групи єврейських казок „врода” відсутня у звичайному змісті. На цьому місці стоїть наступне формулювання: „Гарна та розумна, добре знала Тору”. В українських народних казках врода відповідає моральним якостям героїв. Врода поєднується також з молодістю та фізичною досконалістю.

Золото і “коштовне каміння” в українських народних казках виконують більшою мірою естетичну функцію, бо навіть гроші є менш значною умовою для забезпеченості, ніж “хата і садок” та “врожай рясний”. “Бідність” - це втрата стабільності та самостійності. “Багатство” - це сталість і впевненість, можливість самостійно керувати долею.

Стереотип групи “сирітство” - “вдівство” має такі особливості: в українських казках “сирота” в 7-9 років вже не сприймається як “дитина”. “Сирота” - це також і людина, яка не має сім'ї, хазяйства, “рано починає журитися за хліб”. Удівці беруть удів. Удови, у яких є доньки, як правило, мають негативний автостереотипний образ.

Стереотипи групи “Правда”/”Кривда” (“правильне”/”неправильне”) мають невеликий за обсягом матеріал. Головним чином, засуджуються лінь, неповага до могил батьків, намагання “відібрати щастя” в дітей, зневага до бідних. Також має місце гендерний поділ: жінок засуджують за “легковажність” і “безпутство”, а чоловіків - за “злість” і “пияцтво”.

Культурний стереотип “Щастя” та його опозиція також не надто широко представлені в текстах. Частіше зустрічається образ “Біди”. При цьому, хоч “журяться” як чоловіки, так і жінки, нерідко у сценарії діють пасивний герой та активна супутниця. На глибинному, ментальному рівні в етносі закріплено : “Біда навчить розуму”. “Щастя” людина ловить, а “Біда” на неї чатує. “Щастя” репрезентується через сім'ю, добробут і благочестя.

Група стереотипів “Доля”/”Недоля” також невелика за обсягом, у текстах практично всіх етносів “Доля” тяжіє до позитивного образу, її завжди, як і “Щастя” в українських народних казках, шукають. Специфічне етнічне розкриття мають і стереотипи образів “Воля”/”Неволя”, але, як показало дослідження, ці образи виявляються в найменшому за обсягом матеріалі. “Неволя” часто сприймається через жіночий образ і закріплюється за “чужою”, іншоетнічною представницею.

Таким чином, порівнявши тексти казок з позицій виявлення гетеро- та автостереотипів, можемо відзначити певні відмінності в кожній групі навіть між тими етносами, які мають довготривалу історію територіального співіснування. Також виявлено варіативність певних груп стереотипів, що може бути пов'язана з різними модусами ведення господарства (землеробством або чумацтвом). У групі “вік та соціально-культурні ролі” знаходять віддзеркалення етнічні уявлення про соціальну градацію. Спільним виступає ранній перехід дитини до “дорослої” категорії. Також у плані гендерних соціально-культурних ролей та можливостей фіксуються досить чіткі відмінності навіть у межах українського етносу. Стереотип “краси” – це молодість, здоров'я та “роботящість”, “правильна” поведінка; “краса” сприймається об'ємно, як унікальне та одиничне.

У **висновках** конкретизовано результати дослідження:

1. Розгляд феномена культурних стереотипів показує, що уявлення про це явище характеризується недостатньою коректністю в плані теоретичних формулювань: термін застосовується в ситуаціях, які або не вимагають його використання, або недостатньо окреслені; можливості дії механізму культурних стереотипів не вивчаються повною мірою.

2. Дослідження показує, що культурні стереотипи виконують функції трансляції, передачі соціального і націокультурного досвіду; на певному рівні мають регуляційно-нормативні функції; їм властиві високорозвинена семіотична функція та ціннісний потенціал, завдяки чому вони задіяні в структурах менталітету й етнічної ідентичності.

3. Проаналізований матеріал дозволяє окреслити структуру культурних стереотипів, їх спрямованість та своєрідні особливості і сформувати функції культурних стереотипів: когнітивну, комунікативну, емоційну, соціально-розподільну.

4. Доведено принципову спроможність фольклору репрезентувати культурні стереотипи, що зумовлюють новий напрям досліджень, які витікають з етнічного, гендерного, вікового, соціально-рольового, мовного аспектів.

5. Дослідження відокремило стратегії дії культурних стереотипів у поведінці (зокрема нормах, традиціях і т.і.), механізмах дистанціювання (“я - ми”, “ми – вони”, “друг – ворог”), емоційній оцінці (“правильно-неправильно”), механізмах внутрішньої та міжетнічної комунікації, загалом у культурно детермінованій та культурно - зумовленій просторовій та часовій орієнтаціях.

6. У дослідженні виявлено фактори, які дозволяють розмежувати поняття “стереотип” і “хибний стереотип”; на новому рівні відзначено важливість і роль “включення” в мовне середовище, що дозволяє індивідам розуміти контекст наративів і полегшує прогнозування під час комунікації; підкреслено важливість осягнення етнопсихолінгвістичних аспектів життєдіяльності українського етносу.

7. Запропонована порівняльно-зіставна методика дозволяє досліджувати специфіку спектру культурних стереотипів.

8. Доведено довготривалість існування та стійкість українських культурних стереотипів, до дії зовні вони можуть виступати як акумулятори та ретранслятори етнічних характеристик.

9. Одним із головних чинників здійснення індивідуальної ідентифікації та формування національного менталітету виступають тексти народних казок, і це ще раз підкреслює актуальність державної підтримки програм пошуку та співпраці науковців з носіями фольклору, обдарованими в плані нарративного викладу зразків народної творчості.

10. Підсумки проведеного дослідження підтверджують можливість використання якісно нового культурологічного підходу до аналізу фольклорних матеріалів, нових наукових стратегій, які дають конкретний практичний і теоретичний результат.

11. У ході дослідження виявлено і розглянуто систему специфічних особливостей національних культурних стереотипів українців, подано аналіз позитивних та негативних національних оцінних стереотипних норм і відповідностей, а також умов конструювання індивідуального “Я” та національної ідентичності.

12. Результати дослідження ще раз підтвердили необхідність включення до сфери культурних стереотипів тих факторів, які віддзеркалюють специфіку сучасних культурних новацій.

13. Дослідження показало, що культурні стереотипи є поліваріантними навіть у межах одного етносу (наприклад, в аспекті гендерних та сімейно-рольових стратегій, хронологічному аспекті).

14. Автор дійшов висновку, що нарративна трансляція текстів, притаманних українському етносу, забезпечує комунікацію та розуміння, “включеність” індивіда у творчу життєдіяльність етнічної спільноти.

Зміст опублікованих праць за темою дисертації:

1. Годзь Н.Б. Алегоричні казки як вияв української усної творчості//Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія: Теорія культури та філософії науки. - №507. - Вип. 24. – X., 2001. – С. 82-87.

2. Годзь Н.Б. Бытовое поведение и стереотипы в украинских народных сказках как один из компонентов, отображающих менталитет народа//Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія: Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених м. Харкова. - №506, Ч.1. – X., 2001. – С. 51-59.

3. Годзь Н.Б. Значення української народної казки у формуванні світогляду та освіти дитини//Науковий вісник. Серія: Філософія. - Вип. 5. №11. – X., 2000. – С. 47-50.

4. Годзь Н.Б. Ментальні особливості українців через призму казок//Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Глобалізм. Суспільство. Особистість. Серія: Теорія культури і філософії науки. - №562. – X., 2002. – С. 49-54.

5. Годзь Н.Б. Сказка как аккумулятор стереотипов//Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія: Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених м. Харкова. - №551, Ч. 1. – X., 2002. – С. 29-33.

6. Годзь Н.Б. Содержательный анализ некоторых стереотипов волшебной сказки на примере украинской народной сказки “О дедовой и бабиной дочках”//Вісник Харківського державного університету. Серія: Теорія культури та філософія науки. - №400/6. – X., 1998. – С. 48-54.

7. Годзь Н.Б. Сравнительный анализ стереотипов этнического поведения (на примере аллегорической сказки)//Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Наука. Теологія. Постмодерн. Серія: Теорія культури: філософія науки. - №552-2/2002, Ч. 2. - X., 2000. – С. 65-71.

Анотації

Годзь Н.Б. Культурні стереотипи в українській народній казці. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.04 – “Філософська антропологія, філософія культури”. Кафедра теорії культури та філософії науки Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. - Харків, 2003.

У дисертації виділено та розглянуто систему культурних стереотипів як одного із провідних чинників, що формують і зберігають особливості українського етносу, його ментальну специфіку. Дослідження проводилось на текстах народних казок, які записані в різних регіонах України та належать до різних історичних періодів. Для досягнення більшої валідності результатів проведено порівняльно-зіставний аналіз із залученням текстів казок інших етносів. У виборі текстів, які порівнювались, використано таку схему: порівняно тексти казок етносів, які мають спільні історичні та мовні корені, спільну територію існування і тексти етносів, які не мають спільних історико-мовних коренів і не мали (мають) спільного територіального середовища. Аналіз проведено за чотирнадцятьма основними категоріями-константами (“друг/ворог”, “свій/чужий” і та ін.), внаслідок чого виявлено здатність фольклорних текстів накопичувати культурні стереотипи, підтверджено їх стійкість до впливу часу та культурних стереотипів інших етносів, а також здобуто цікаві наукові результати стосовно етнічних особливостей культурних стереотипів українців, їхньої ідентичності.

Ключові слова: стереотип, культурний стереотип, хибний стереотип, позитивний автостереотип, негативний автостереотип, позитивний гетеростереотип, негативний гетеростереотип, гендерний стереотип, мовний стереотип, ідентичність, менталітет, народна казка, етнос, етнопсихолінгвістика.

Годзь Н.Б. Культурные стереотипы в украинской народной сказке. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.04 – “Философская антропология, философия культуры”. Кафедра

теории культуры и философии науки Харьковского национального университета им. В.Н.Каразина. - Харьков, 2003.

В диссертационном исследовании выполнен философский анализ системы культурных стереотипов как одного из факторов, обеспечивающих формирование, сохранение и трансляцию особенностей украинского этноса, его ментальной специфики. Рассмотрено само понятие “стереотип”, “культурный стереотип” изучены его структура, действие и сфера влияния. Акцентируется внимание на типологии стереотипов и условиях их трансляции. Проведено всестороннее исследование феномена культурного стереотипа, исходя из его сильных и слабых позиций.

Рассмотрена структура и возможности текстов народных сказок. В процессе диссертационного исследования был привлечен широкий круг материалов современных отечественных и зарубежных авторов, касающихся проблем ментальности, идентичности и т.п. Исследование проводилось на базе текстов народных сказок, собранных и записанных не только в разное историческое время, но и в разных регионах. С целью достижения большей валидности результатов был проведен сравнительно-сопоставительный анализ с текстами народных сказок других этносов.

В выборе сравниваемых текстов была использована следующая схема: сравнивались тексты сказок этносов, имеющих общие историко-культурные корни или общую территорию существования и тексты этносов, не имеющих историко-культурной языковой общности и общей территориальной среды. Анализ был проведен по четырнадцати основным категориальным константам (“друг”/враг”, “свой”/чужой” и др.).

В результате исследования была выявлена и доказана способность фольклорных текстов накапливать культурные стереотипы, подтверждена их стойкость к воздействию времени и культурных стереотипов других этносов, а также получены интересные научные результаты относительно этнических особенностей культурных стереотипов украинцев, их идентичности. Было доказано существование отличий в семантике образов героев, разная частотность использования тех или иных образов даже у близких этносов. Отмечено наличие вариантов в культурных стереотипах внутри самого украинского этноса.

Отличия в текстах сказок отражают разный стиль поведения, оценивания ситуаций, ментальный уровень носителей этнических культурных стереотипов даже на бытовом уровне. Сложная символика, как категория мышления посредством стереотипов, как устойчивых и неизменных форм через архитектуру сюжета подает ментальную направленность носителей. Национальная окраска присуща текстам народных сказок на всех уровнях. Тексты народных сказок, таким образом, репрезентируют продукты внутриэтнического духовного состояния, идеи.

Ключевые слова: стереотип, культурный стереотип, ложный стереотип, положительный аутостереотип, отрицательный аутостереотип, положительный гетеростереотип, отрицательный гетеростереотип, гендерный стереотип, языковой стереотип, идентичность, менталитет, народная сказка, этнос, этнопсихоллингвистика.

Godz N.B. The cultural stereotypes in the Ukrainian popular folk fairy tales. - Manuscript

Thesis for the degree of the Candidate of Philosophy on speciality 09.00.04 - "Philosophical anthropology, philosophy of culture". The Department of the theory of culture and philosophy of science of the Kharkiv National University named after V.N.Karazin. - Kharkiv, 2003.

The thesis has marked out and considered the system of cultural stereotypes as one the leading factors of forming and keeping of the peculiarities of Ukrainian ethnos and its mentality. The investigations were carried out on the texts of the popular folk tales that were written down in different regions of Ukraine and had a rather wide historical gap. To achieve the validity of the results the comparative analysis with the texts of other ethnoses' tales was made. The analysis was carried out in the following way: there were compared the texts of the ethnoses having common historical roots, common linguistic roots, common territory of existence and the texts of the ethnoses having no common historical – linguistic roots and common territorial environment. The analysis is made on fourteen main categorial constants ("friend/enemy", "home/foreign" and so on)

As the result it was found out not only the ability of folk texts to accumulate cultural stereotypes and proved their stableness to the influence of time and other ethnoses, but also there were achieved interesting scientific results as to the ethnic peculiarities of the cultural stereotypes of the Ukrainians, their identity.

Key words: stereotype, cultural stereotype, false stereotype, positive self – image stereotype, negative self – image stereotype, positive heterostereotype, negative heterostereotype, gender stereotype, language stereotype, identity, mentality, popular folk fairy tale, ethnos, etnopsycholinguistics.

ГОДЗЬ НАТАЛІЯ БОРИСІВНА

КУЛЬТУРНІ СТЕРЕОТИПИ В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ КАЗЦІ

Спеціальність 09.00.04 – філософська антропологія і філософія культури

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Відповідальний за випуск

наук. керівник, доктор філософських наук, професор Шкода В.В.

Підписано до друку 1 березня 2004 р. формат 60x84 /16

Папір офсетний. Друк – різнографія. Ум.друк.арк.0,9

Облік. друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим.Зам.№ 121.

Надруковано в мінідрукарні ТОВ “Рейтинг”

М. Харків, вул. Сумська, 37. Тел.(0572) 14-34-26, (0572) 700-53-51.